

Media İKT inkişaf kontekstində: KİV-lərin transformasiyası

Leyla Məmmədova

Bakı Dövlət Universiteti
bsuredaktor@rambler.ru

Xülasə— Məqalədə kütləvi informasiya vasitələrinin konvergensiyasının mənbələrinə, İnternetdən öncəki mərhələdə KİV-lərin qarşılıqlı əlaqəsi təcrübəsinə və müasir mərhələdə konvergent redaksiya heyəti fəaliyyətinə baxılır. Müəllif klassik konvergensiya ideyasını irəli sürür, sosial institutlar kimi fəaliyyət göstərən KİV-lərin (mətbuat, radio və televiziya) effektivliyi yalnız onun prosesləri ilə gələcəkdə reallaşdırıla bilər.

Açar sözlər— konvergensiy; multimedia sistemi; rəqəmsal; informasiya; kommunikasiya

I. GİRİŞ

Müasir cəmiyyətin hər bir sahəsinə nüfuz edən texnoloji tərəqqi media sisteminə də ciddi təsir göstərir, kollektiv virtual mühit üçün yeni imkanlar yaradır. İnternet bu gün zəngin kitabxana, əyləncə və ticarət ünvanı, informasiya resursu olaraq milyonlarla insanın xəbərləşdiyi, bir sosial sahə kimi tanınır. İnkişaf, kanadalı alim M. Makluninin hələ 1960-cı illərdə söylədiyi sözlərlə desək, dünyanı gedərək “qlobal bir kəndə” çevirir [1].

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı, KİV-ə kompleks təsiri ənənəvi media sisteminin texnoloji təkamülü deməkdir. Belə ki, TV siqnalının paylanması yeni texnologiyaların tətbiqi televiziya biznesinin yeni formasını yaratdı, auditoriyaya yeni məhsul və xidmətləri təqdim etdi. Oxşar zəncir, texnoloji inkişaf KİV-in digər sahələrində də müşahidə olunur. Ümumiləşməni aşağıdakı kimi göstərmək olar: KİV sahəsində texnoloji dəyişikliklər → media sahəsində struktur dəyişikliklər → yeni media məhsulları → yeni media xidmətləri.

Bu gün İKT-nin tətbiqi sayəsində media sektorunda yeni nəticələr əldə olunmuşdur. Müasir İKT, əsasən rabitə xidmətləri və informasiya məhsullarının qarşılıqlı əlaqəsi olan vahid texnoloji və iqtisadi məkan yaradır. Dəyişikliklərin mərkəzində dayanan rəqəmsallaşma texnologiyaların konvergensiyasına kömək edir.

M. Kastellsə görə, “texnoloji inqilabı müəyyən edən texnoloji tərəqqi prosesinə ümumi, sosial kontekstdə baxmaq lazımdır” [2]. KİV-in strukturunda baş verən dəyişikliklərin də əsasını texnoloji proseslər müəyyənləşdirir. İlk proses – rəqəmsallaşmadır (ingilis terimini olan “digitalisation” rəqəmsal deməkdir). KİV-in bütün formaları – mətn, qrafika, audio, video – rəqəmsal formaya keçir. Rəqəmsal format medianın təsir dairəsini məhdudlaşdıran bir sıra amilləri aradan qaldırır. Belə ki, dərc üçün tələb olunan vaxt, maliyyə xərcləri, qəzet və s. paylaşılması, yayımlanması, coğrafi sərhədlər kimi maneələri yeni İKT-nin köməyi ilə dəf etmək mümkündür.

Bu gün İnternet şəbəkəsinə müxtəlif gündəlik qəzet və jurnallar, yayım mediası, informasiya agentlikləri qoşulub.

Belə bir sual yaranır: İnternet texnologiyalarının inkişafı ənənəvi medianı, konkret olaraq çap qəzetlərini sıradan çıxaracaqmı? Bu mövzuda fikirlər fərqlidir. Elektron qəzetləri ideal informasiya vasitəsi hesab etməyənlər çap yazılarının monitordan daha rahat oxunduğuna və bunun bir vərdis olduğu əsaslanaraq klassik qəzetlərin tarixə qovuşacağına ehtimal etmirlər. Amerika Birləşmiş Ştatları Qəzet Redaktorları Dərnəyinin Vaşinqtonda təşkil etdiyi yığıncaqda bu məsələyə münasibət bildirən Bill Klinton deyib: “Televiziya və radio xəbərləriylə, İnternet xəbər portallarıyla yarışmaq qəzetlər üçün heç də asan deyil. Amma köhnə tərz qəzetlərin gündəlik həyatımızda hələ də əhəmiyyətli bir rolu var. O rol da oxucuların yalnız həqiqətə yalını deyil, əhəmiyyətli olanla əhəmiyyətsiz olanı, əyləncə ilə ciddi olanı bir-birindən ayırmaqdan ibarətdir” [1].

Mövzunu digər yöndən qiymətləndirən mütəxəssislər isə artıq elektron medianın meydana çıxdığı üçün çap qəzetlərinin dövrüyədən çıxacağını iddia edirlər. “Oxuduqdan sonra onu atmadığınız bir qəzet düşünün. Qəzet hər gün özü yenilənir. Sabah rəqəmsal qəzetlərinizi əlinizə alıb oxuyacaqsınız. Əvvəllər yazının daşıyıcısı dəri, daş, papirus, kağız idi, indi isə internet. Bu gün İnternet qəzetlər, xəbər portalları bizə gələcəyin qəzeti ilə bağlı ipucu verir” [1].

Auditoriya ilə daimi canlı əlaqə, birbaşa dialoq imkanları, interaktivlik, sürət və hər an yenilənən informasiya rəqəmsal medianın təqdim etdiyi imkanlar sırasına daxildir. Bu isə öz növbəsində, informasiya saytlarının, elektron qəzetlərin ənənəvi mətbuatdan üstünlüyünü göstərir. Gündəlik xəbərlər hətta TV bülletenlərdən, informasiya proqramlarından öncə elektron mediada görünür. Elektron qəzetlərin, informasiya portallarının fəaliyyəti “xəbər ensiklopediyası”nı meydana gətirir. Əgər müəyyən mövzusu ilə bağlı material verilsə, bu mövzuya dair oxuna biləcək xeyli arxiv yazıları eyni anda linklərlə çatdırılır. Xəbərin keçmişi də beləcə izlənilə bilər. Bundan başqa oxucu saytın arxivinə girərək istədiyi tarixdə çıxan xəbərlərlə tanış ola bilər. Beləcə, ənənəvi KİV-dən fərqli olaraq yeni media daimiliyi ilə seçilir.

İKT-nin tarixilik baxımından qısa zaman kəsiyində inqilabi sıçrayışla inkişafı, web 2.0-nin tətbiqi, jurnalistika 3.0 hazırlıq qlobal şəbəkə daxilində kollektiv və fərdi saytların yaradılmasını da reallığa çevirdi. Qlobal icmaya təqdim edilən “dünyaya pəncərə” yaradıcıları onu təkmiləşdirərək bütün İnternet istifadəçilərinə bloqları- fərdi gündəlikləri açmaq imkanı verdi. Nəticədə İnternet istifadəçilərinin virtual xəritəsi deyil, həm də yaradıcıların özləri dəyişir. Kollektiv və saytların tətbiqi, insanlar arasında yeni üfqi informasiya mübadiləsi sosial medianın, vətəndaş jurnalistikasının inkişafını, yeni medianın aktual forma və metodlarının yaranmasını şərtləndirir.

Rəqəmsal texnologiya sayəsində, məlumatların ötürülməsi ilə əlaqədar rabitə kanallarının birləşməsi və bununla da, informasiyanın müxtəlif formalarda (mətn, vizual şəkillər, səs, hərəkətli şəkillər və audiovizual ifadə) təqdim edilməsi prosesi yeni bir fenomendir. Beləliklə, mövcud olan ənənəvi informasiya vasitələri ilə rəqəmsal texnologiya arasında bir bütünləşmə yaranır. Mətn, səs və eyni zamanda audiovizual görüntünün birləşməsi və interaktiv rejimdə ötürülməsi nəticəsində KİV multimedia xarakteri daşır.

İnteqrasiya prosesi, müxtəlif texnologiyaların yaxınlaşması və onların bir texnoloji platformada birləşməsi medianın transformasiya istiqamətində ikinci proses konvergensiya adlanır. Konvergensiya sözü latın dilində convergo-dən – yaxınlaşma, birləşmə mənasını verir. İngilis dilində convergence "bir nöqtədə yığılma" deməkdir. Konvergensiya jurnalistikadan öncə biologiya, dilçilik, etnoqrafiya, digər sosial və siyasi elmlərdə oxşar prosesləri təsvir etmək üçün qəbul olunub. Amerikalı alim Sola Poolun 1987-ci ildə söylədiyi fikrə əsasən, konvergensiya “kütləvi informasiya vasitələri (mətbuat, radio, televizor) ilə kommunikasiya vasitələri (telefon, poçt, teleqraf) arasındakı sərhədlərin götürülməsi deməkdir” [2]. Kanadalı mütəxəssis Denic Makuelə görə isə “konvergensiya eyni məzmunlu materialın müxtəlif vasitələrlə, müxtəlif kanallarla yerləşdirilməsidir” [3].

Konvergensiya KİV-in müxtəlif sahələrində və müxtəlif səviyyələrdə eyni zamanda baş verir.

KİV-in texniki konvergeniyası informasiyanın istehsal və yayım texnologiyalarının birləşməsidir. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, bu konvergeniyanın əsasında rəqəmsallıq dayanır. Eyni məzmunlu məhsul həm kabel, həm də mobil şəbəkə vasitəsilə yayımlanır. İnformasiya zaman və məkan məhdudiyyəti olmadan televizor, kompüter və telefon ekranında təqdim olunur. Texnoloji konvergensiya media sahəsində, İKT avadanlıqlarının texniki tərəfdən birləşməsində də özünü göstərir. Məsələn, TV və İnterneti bir araya gətirən İPTV sistemi onlayn televiziya verilişlərini izləmək imkanı yaradır. Texniki olaraq İPTV şifrəli və şifrəsiz telekanalların və yığılan video məzmunların İP (internet protokol) paketlərinə çevrilərək İKT vasitəsilə gerçəkləşən yayımdır. İPTV xidməti eyni anda internet, televiziya və telefonda istifadə imkanı verir. Kabel televiziyasına rəqib olan bu sistem televiziya izləmə və informasiya vərdişlərini dəyişdirməyi hədəfləyir. İstənilən televiziya verilişlərinin seçilərək yayımını təmin etmək, izlənməyən proqramların yazılara daha sonra izlənməsi İPTV-nin gətirdiyi yeniliklər arasındadır.

Peşəkar jurnalistika səviyyəsində konvergensiya bir neçə formada özünü göstərir.

1. Bu proses fərqli və müəyyən qədər məsafəli olan KİV-i yaxınlaşdırır. Jurnalist hazırladığı materialı ənənəvi qəzetə, onlayn sayta və telemətn kimi TV kanalın informasiya proqramına təqdim edə bilər. Yeni infokommunikasiya vasitəsi ilə eyni məzmunlu material müxtəlif kanallarda yayımlanır. Nəticədə kanallarda informasiya və kommunikasiyanın ənənəvi forması radikal olaraq dəyişir.

2. Dəyişiklik jurnalistin özü üçün tələb olunur. Bu günün jurnalisti multimedia texnologiyaları ilə işləməyi, istənilən KİV-ə material hazırlamağı bacarmalıdır. Yeni media jurnalisti aşağıdakı müasir professional tələblərə cavab verməlidir:

- onlayn resurs üçün informasiya materialı hazırlamalı;
- audio və video podkastları İnternetə yükləməli;

- video-reportaj lentə almalı;
- fotoşəkillər çəkib internetdə yerləşdirməli;
- kompüter proqramlarının bütün imkanlarından istifadə etməyi bacarmalı;
- bloqlarla əlaqə yaratmalı;
- sosial mediadan faydalanmalı;
- kompüterdə operativ işləməli və s.[5]

3. KİV-in konvergeniyası, müxtəlif kanallarda ümumi materialların yerləşdirilməsi yeni janrların yaranmasına gətirib çıxarır-infoteynment (infotainment ingilis sözü olub, information- informasiya, entertainment- əyləncə deməkdir.), edyuteynment (education-bilgi, maarif, entertainment- əyləncə) və s. [6]

Yaşadığımız əsrin ən önəmli fenomeni, beşinci hakimiyyət adlandırdığımız İnternet və onun təqdim etdiyi imkanlar sayəsində media məhsullarının kommunikasiya vasitələrinə inteqrasiyası gedir. Jurnalistika yeni texnologiyalar kontekstində yeni vasitələrlə təqdim olunur. Ənənəvi KİV multimedialaşır: radio və televiziya şirkətləri proqramlarının yayımını İnternet resursu ilə reallaşdırır. Dövri nəşrlər, qəzet və jurnallar veb texnologiyalarından faydalanaraq global şəbəkəyə inteqrasiya edir. Öz rəsmi saytlarını yaradan KİV mənbələri informasiyanın cəmiyyətə çatdırılmasında həm də vasitə rolunu oynayır. Yüksələn İnternet əlaqələri, yeni texnologiyaların verdiyi imkanlar digər tərəfdən zəngin proqramların yaranması, virtual tv və radio stansiyaların qurulmasına səbəb olur. Tamamilə veb üzərindən virtual bir televiziya və radio stansiyası kimi çalışan İnternet televiziyası interaktiv ünsiyyəti təmin edir.

Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, İKT inkişafı, konvergensiya prosesi vahid texnoloji və iqtisadi sahənin formalaşmasını şərtləndirir, rabitə xidmətləri ilə informasiya məhsullarının bir platformada birləşməsini təmin edir. Konvergensiya bütövlükdə, müasir informasiya və kommunikasiya cəmiyyətinin mühüm xüsusiyyətidir. Yaxın gələcəkdə bu proses təkcə İKT sistemini deyil, həm də bu sistemlə əlaqəli olan müxtəlif istehsal və xidmət sahələrini də dəyişə bilər.

ƏDƏBİYYAT

- [1] Hakan Kara. “ İnternet texnologiyası və dəyişən qəzetçilik” Yeni İletişim texnologiyaları və media. İstanbul, 2003
- [2] Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternet-Medianın meydana gəlməsi və inkişafı: Əsas istiqamətlər və xüsusiyyətlər. Ekspress-informasiya. İnformasiya cəmiyyəti seriyası, Bakı, “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2012, 60 s.
- [3] Павликова, М. Сетевые технологии и журналистика: Эволюция финских СМИ. М.: РИП – холдинг, 2001. С. 11
- [4] Качаева А. Г. Журналистика и конвергенция. Почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные.– М., 2010. С. 15-16
- [5] Рэндалл Д. Универсальный журналист. СПб.: Национальный Институт прессы, 2000
- [6] Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика на рубеже веков // От книги до Интернета: Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия. М., 2000.
- [7] Perspectives on Multimedia: Communication, Media and Information Technology by Robert Burnett (Editor), Anna Brunstorm (Editor), Enders G. Nilsson (Editor). – Wiley, England, 2004. P.2
- [8] Засурский И. И. Интернет и интерактивные электронные медиа: исследования: сб. Лаборатории медиакультуры, коммуникации, конвергенции и цифровых технологий. – МГУ, 2007.